

Շայկական հարցը

(1877-78 ռուս թուրքակական պատերազմը Սան Ստեֆանոյի պայմանագիրը,
Բեռլինի կոնգրեսը)

Գիտական աշխարհը Շայկական հարցի ծագման խնդրում ունի տարբեր կարծիքներ նրանցից մի մասը գտնում է, որ Շայկական հարցը այնքան հին է ինչքան հայ ժողովուրդը, իսկ մյուս մասը գտնում է, որ Շայկական հարցը առաջացել է Բեռլինի կոնգրեսից հետո: 1877 թ. ապրիլին սկսվեց ռուս-թուրքակական հերթական պատերազմը, որը 19-րդ դարի 4-րդ պատերազմն էր և որն ընդանում էր 2 ռազմաճակատներով Կովկասյան և Բալկանյան: Ռուսական զորքերի Կովկասյան կորպուսի գլխավոր հրամանատարը հայազգի Լորիս Մելիքովն էր: 1877թ. ապրիլի 12-ին Լորիս Մելիքովի հրամանատարությամբ զորքերը անցան հարձակման 3 ճակատներով Իգդիր-Բայազետ, Ալեքսանդրապոլ-Կարս Ախալցխա-Ալղահան: Երևանյան զորամիավորումը գործում էր Արշակ Տեր-Ղուկասովի հրամանատարության ներքո, որն ապրիլին գրավում է Ալաշկերտը և Բազագետը, սակայն հունիսի 9-ին աջ թևում գործող Գեներալ Գեյմանի զորքերը պարտություն են կրում, որի հետևանքով հրամայում են Տեր-Ղուկասովին նահանջել ինչը նա իրականացնում է անկորուստ և մինչ այդ ռազմարվեստին անծանոթ ձևերով: 1877թ.-ի հունիսին հակառակորդը օգտվելով իրավիճակից մեծ զորքեր կենտրոնացնելով պաշարում է Բայազետի բերդը սակայն այն գրավելով հաջողվում թեև բերդում սպառվել էին նյութական և ռազմական պաշարները այնուամենայնիվ հայ կամավորները հերոսությամբ աննախադեպ օրինակներ էին ցույց տալիս: Իրենց վիճակի մասին նրանք ցանկանում էին հայտնել Տեր-Ղուկասովին սակայն դժվարանում էին ճեղքել թուրքերի կողմից սեղմված օղակը: Վերջապես բերդի հայ կամավորներից մեկը Սամսոն Տեր Պողոսյանը՝ «Խենթ» ձևանալով ճեղքել այն և իրենց վիճակի մասին տեղեկացնել Տեր-Ղուկասովին: Վերջապես 23-օրյա պաշարումից հետո Տեր-Ղուկասովի օգնությամբ կարողացան ազատագրել բերդը, իսկ մայիսին գրավեցին Արդարանը: 1877թ.-ի հոկտեմբերին Ալաջայի բարձունքներում ռուսական զորքերը հայ կամավորների հետ միասին ջախջախիչ հարված հասցրին թուրքերին իսկ Մուխտար փաշան դիմեց փախուստի: Դրանից հետո զորքերը պաշարեցին Կարսը որի գրավումը հանձնարարվեց Շովիաննես Լազարևին: 1878թ.-ի փետրվարին զորքերը մտան Կարին. հարկ է նշել որ Բալկանյան ռազմաճակատում ևս ռուսները հաղթանակներ տարան հունվարին գրավեցին Բուլղարիայի մայրաքաղաք Սոֆիան և մոտեցան Կ. Պոլսին: Սուլթանը ստիպված էր հաշտություն խնդրել որը կնքվեց 1878թ. փետրվարի 19-ին Սան Ստեֆանո արվարձանում հայ մեծահարուստ Դաղյանի ամառանոցում: Պայմանագրի 16-րդ հոդվածով թուրքիան պարտավորվում էր Ռուսաստանի հսկողությամբ իրականացնել բարենորոգումներ և պաշտպանել հայերին չերքեզներից և քրդերից, 25-րդ հոդվածով ռուսական զորքերը պետք է մնային Արևմտյան Շայաստանում 6 ամսով բարենորոգումների ընթացքը վերահսկելու համար: Այդ պայմանագրով Ռուսաստանին

Էին անցնում Կարսը, Ալաշկերտը, Բայազետը: Սան Ստեֆանոյի պայմանագիրը ոտքի հանեց խոշոր տերություներին որոնք հույս ունեին այդ պատրեազմում թուլացնել Թուրքիային ոչ ի հաշիվ Ռուսաստանի հզորացման, այդ է պատճառը , որ 78թ.-ի հունիսին նրանք Բեռլինում կոնգրես հրավիրեցին Գերմանյաի կանցլեռ Օտտո Բիսմարկի

Հայկական հարցը ներկայացնելու համար Խրիմյանի գլխավորությամբ սկսեց լինել տարբեր երկրներում մասնավորապես Իտալիայում, Ֆրանսիաում, Անգլիայում ԱՄՆ-ում և այլն: Սակայն պատվիրակությանը նույնիսկ շենք մտնել չթույլատվեց: Կոնգրեսի ընթացքում Ավստրիակամ պատվիրակությունը 2 անգամ առաջարկեց Հայաստանին անկախություն տալ, սակայն ռուսական պատվիրակություն առարկեց նշելով, որ հայերն անկախություն չեն ուզում: Վեհաժողովը 61-րդ հոդվածով պարտավորեցնում էր Թուրքիային իրականացնեց բարենորոգումներ որը սակայն պետք է վերահսկվեր ոչ թե Ռուսաստանի այլ Կոնգրեսի մասնակից բոլոր պետությունների կողմից ռուսաստանին անցնում էր Կարս մարզը ,իսկ Ալաշկերտն ու Բայազետը անցնում էին Թուրքիային. հարկ է նշել որ դրանից հետո Հայկական հարցը դարձավ միջազգային հարց և այն մինչ օրս մնում է այդպիսին: 78թ-ին կազմվեց Կարսի մարզը որը մտավ Կովկասի փոխարքայության մեջ: